

Päihdekuntoutuja kansanopisto-opiskelijana

PAULA KUUSIPALO

Puutteellisten opiskelun perustaitojen taustalla on useasti jo lapsesta koulussa alkanut kielteisten oppimiskokemusten historia ja syrjäytymiskehitys. Kynnys opiskelun aloittamiseen voi olla todella korkea, jolloin koulutukseen hakeutuminen edellyttää erityistukea. Rekrytoidessamme päihdeongelmista kuntoutuvia koulutukseen korostamme mahdollisuutta saada vertaistukea myös elämäntavan muutokseen. Uskottavin ja tähän mennessä tuloksellisin rekrytointitapa on ollut oman kokemuksen omaavien vertaistyöntekijöiden henkilökohtainen kontakti ja perustelu asian ”kannattavuudesta”.

Opetusministeriön ja vapaan sivistystyön yhteistyöryhmän ehdotus vapaan sivistystyön ohjauksen uudistamisesta perustuu parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän linjauksiin vapaan sivistystyön luonteen ja aseman vahvistamisesta aikuiskoulutuksen kokonaisuudessa. Yhteistyöryhmän ehdotus tarjoaa vapaan sivistystyön oppilaitoksille haastavia tehtäviä, kuten uusien osallistujaryhmien rekrytoinnin kehittämistä ja tasa-arvoa, sosiaalista koheesiota sekä aktiivista kansalaisuutta kannustavan aikuiskoulutuksen järjestämistä.

Käytännön toteuttajan näkökulmasta kyseessä on koulutuksen järjestäminen opiskelijoille, joilla ei ole rahaa maksaa opintomaksuja eikä motivaatiota hakeutua aikuiskoulutukseen. Uuden osallistujaryhmän eli opiskelijoiden näkökulmasta on kyse toiminnasta, jonka piiriin he eivät itse aktiivisesti hakeutuisi, kun eivät tiedä sitä tarvitsevansa. Tehtävän anto on lähtökohdiltaan haasteellinen, samoin vapaan sivistystyön keskusjärjestöjen määrittelemät painopistealat ja kohderyhmät, kuten opinnollisen kuntoutuksen piiriin kuuluvat.

Kuvaan joitakin suuntaviivaopintojen käytännön haasteita Viittakiven opiston kehittämistyössä. Käsittelem aihetta käyttäen esimerkkinä niitä kokemuksia, joita saatiin opinnollisen kuntoutuksen järjestämisestä päihteiden pitkäaikaisesta käytöstä toipuville kuntoutujille.

Toimintaympäristö

Viittakiven opisto on kansanopisto, jolla on vahva kansalaisjärjestötausta. Sen taustayhteisön Suomen settlementtiliitto ry:n jäsenjärjestöt tekevät ruohonjuuritason sosiaali- ja nuorisotyötä. Opiston lähipiirissä ja yhteistyöverkostossa on monipuolista asiantuntemusta sosiaalisen työn eri aloilta ja Viittakivi on siten luonteva toimintaympäristö erilaisten syrjäytymisvaarassa olevien uusien opiskelijaryhmien rekrytointiin.

Viittakiven opiston mielenkiinto suuntaviivakoulutukseen juontuu paitsi sen toimintaympäristöstä, myös tarpeesta suunnata ja uudelleen arvioida opiston toimintaa kovenevassa taloudellisessa tilanteessa. Viittakivessä lähdettiin hyödyntämään oppilaitoksen erityisvahvuuksia, kuten rauhallista ja kodinomaista ilmapiiriä ja asiantuntemusta aikuisten perustaitojen opetuksessa erityisryhmille.

Yhteistyö ja erilaisen osaamisen yhdistäminen lähtökohtina

Päihdekuntoutujien opinnollinen kuntoutus, Uusi Polku -koulutus, ideoitin, suunniteltiin ja toteutettiin yhteistyössä päihdetyön asiantuntijaorganisaation kanssa. Settlementtiliiton piirissä toimiva asuntolapalveluita pääkaupunkiseudulla tarjoava päihteetön asumisyksikkö, Oske-

la-koti toteuttaa RAY:n tuella projektia päihdetörmän elämäntavan valinneiden itsenäisen asumisen tukemiseksi. Yksi projektin tuloksista oli huomio, että tarvitaan uudenlaista, päihdetöntä elämäntapaa vahvistavaa, itsenäiseen elämään valmiuksia tarjoavaa koulutusta, joka kehittää sosiaalisia taitoja, oppimaan oppimisen taitoja sekä tukee kuntoutujan raittiutta. Tarvittiin nykyisten, lähinnä työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaihtoehdoksi ohjaavan koulutuksen malli koulutukseen ja työhön hakeutumisen edistämiseen. Opiskelijat löytyivät ja tulivat ensimmäiseen koulutukseen Oskela-kodin projektityöntekijän henkilökohtaisten kontaktien kautta.

Keitä koulutettavat ovat?

Koulutuksiin osallistuneet opiskelijat ovat raitistuneita, entisiä alkoholin ja/tai huumeiden väärinkäyttäjää, jotka ovat kukin eri vaiheissa kuntoutumistaan ja eri tavoin osallisia yhteiskunnallisessa toiminnassa. Pitkäaikaisesta päihdetörmän käytöstä toipuva henkilö on vieraantunut monista arkisista ja yhteiskunnallisista käytännöistä ja heillä on puutteita tai päivittämistarvetta perustaidoissa. Työelämässä ja koulutuksessa tarvittavia taitoja hankkiakseen heitä ohjataan yleensä työllistämistöihin ja työvoimapolitiittiseen koulutukseen, joista kuitenkin useimmiten puuttuu päihdetörmän elämäntavan tukemisen malli. Päinvastoin, raitistunut ihminen, entinen syrjäytynyt päihdetörmän suurkuluttaja huomaa joutuneensa taas vähemmistöön, jonka vastavoimana on kohtuukäyttäjien enemmistö ja yhä alkoholi-ymönteisempi toimintakulttuuri. Opiskeluun tarkoitettu energia menee oman päihdetörmän identiteetin puolustamiseen, jos ryhmässä vallitsee kovin "päihdeymönteinen" kulttuuri.

Viittakiven koulutuskokeilun lähtökohtana oli varmistaa päihdeongelmansa kanssa kamppaileville raitis ja turvallinen opiskeluymäristö hyödyntäen oppilaitoksen yhteisöllistä toimintatapaa ja päihdetöntä ympäristöä. Opiston ja sen taustayhteisön arvoihin ja toimintatapaan nähden tämä ei aiheuttanut muutosta, pikemminkin päästiin hyödyntämään kansanopiston internettiin mahdollisuuksia, opiston vanhoja perinteitä ja erityisryhmien koulutuksessa aiemmin kehitettyä asiantuntemusta uuden opiskelijaryhmän kanssa.

Valitsimme päihdetörmämyyden ja yhteisöllisyyden kehittämiskohteiksi ja hyödynsimme yhteis-

työverkoston kautta toimivat yhteydet kansalaisyhteiskuntaan. Kansainvälisen opiston monikulttuurinen ilmapiiri ja erilaisuuden ja samantyyppisuuden problematiikan pitkäaikainen huomiointi ottaminen toiminnassa helpottivat uuden opiskelijaryhmän sisääntuloa opiston arkeen.

Erilaiset rahoitusmallit ja opiskelijoiden toimeentulo

Ensimmäisen, syksyllä 2004 opiskelleen ryhmän koulutuksen järjestämiseen tuli rahoitus osin Viittakiven VOS-rahoituksena ja opiskelijamaksun osuus (43 prosenttia kokonaiskutsannuksista) rahoitettiin yhteistyökumppanin projektirahoituksella.

Toisen kokeilun mahdollisti Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön myöntämä määräraha kansalaistaidot ja kansalaisen tietoyhteiskuntavalmiudet -opintokokonaisuusien pilotointiin keväällä 2005. Koulutuskokeilu toteutettiin VSY:n määrärahan ja Viittakiven vapaan sivistystyön VOS:n yhdistelmällä. Samanaikaisesti haettiin Opetushallituksesta kehittämisrahoitusta koulutuksen profilointiin ja Raha-automaattiyhdistykseltä päihdetörmän yhteisön tukemiseen. Kolmas koulutuspilotti rahoitettiin ja järjestettiin OPH:n ja RAY:n kehittämisprojektien tukien yhdistelmällä. Kolmas malli on edelleen käytössä ja tavoitteena on kolmen vuoden projektissa rakentaa päihdetörmän yhteisöllisen tuen malli opinnollisen kuntoutuksen toteuttamiseksi kansanopistossa.

Kaksi ensimmäistä koulutuskokeilua toteutettiin viikonloppukoulutuksina, jolloin opiskelijoiden toimeentulon problematiikkaa ei jouduttu käsittelemään. Osa opiskelijoista oli työelämässä, osa työttöminä tai kuntouttavan hoidon piirissä ja opintojen rahoitus oli järjestetty opiston ja yhteistyökumppanien toimesta. Kun ensimmäinen pitkäkestoinen koulutus oli alkamassa syksyllä 2005, rekrytoinnissa jouduttiin uuden ongelman eteen: vaikka opintomaksuja ei ole, voi taloudellinen tilanne ja toimeentulon järjestäminen muodostua potentiaalisten opiskelijoiden opintoihin hakeutumisen esteeksi. Päihdekuntoutujien joukossa on paljon varattomia, pahasti velkaantuneita, pitkään toimeentulotuen varassa eläneitä ihmisiä, joiden taito tai kyky hoitaa raha-asioitaan ei ole kovin hyvä.

Päihdekuntoutujasta kansalaiseksi

Päihdeiden pitkäaikaisesta käytöstä kuntoutuvan henkilön opiskeluvalmiudet ja koulutuksen tarve ovat lähtökohtana koulutuksen sisällölliselle kehittämiselle. Kokemuksemme mukaan puutteellisten perustaitojen taustalla on useasti jo lapsena koulussa alkanut kielteisten oppimiskokemusten historia ja syrjäytymiskehitys.

Kynnys opiskelun aloittamiseen voi olla todella korkea, jolloin koulutukseen hakeutuminen edellyttää erityistä tukea. Rekrytoinnissa korostetaan mahdollisuutta saada valmiuksia ja vertaistukea myös elämäntavan muutokseen. Uskotavan ja tähän mennessä tuloksellisin rekrytointitapa on ollut oman kokemuksen omaavien vertaistyöntekijöiden henkilökohtainen kontakti ja perustelu asian ”kannattavuudesta”.

Tyypillistä päihdeiden käytön ajalta on kokemus täydellisestä yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä. Etenkin huumeita käyttäneiden keskuudessa ei opinnollisessa kuntoutuksessa ole kysymys niinkään paluusta yhteiskuntaan, vaan pikemminkin ensimmäistä kertaa suomalaisen yhteiskunnan jäseneksi, kansalaiseksi tulemisesta. Lainalaisuudet ja toimintatavat, jotka ovat päteetneet päihdeiden käyttäjien yhteisössä, eivät toimi ”normaali” yhteiskunnassa. Edessä on identiteetin muutos päihdeiden käyttäjästä päihdeettömäksi kuntoutujaksi ja edelleen täysivaltaiseksi yhteiskunnan jäseneksi.

Yhtymäkohtia voi havaita maahanmuuttajien kotoutumiskoulutukseen, jossa kysymys on yhtäläillä mahdollisuuksien ja työkalujen tarjoamisesta suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyteen pyrkivälle. Kuten maahanmuuttajan, myös pitkäaikaisesta päihdeiden käytöstä toipuvan on opetettava uusi kieli tai ainakin uusi tapa kommunikoida, uudet kulttuuriset koodit, käytännön toimintatavat tai vaikkapa tietoyhteiskuntataidot.

Tarvetta on myös ulkoisen olemuksen muuttamiseen. Omasta ulkonäöstä ja hygieniasta huolehtiminen osoittaa kykyä ottaa kanssaihmiset huomioon.

Maahanmuuttajien kohdalla kysymys on hieinan erilainen, mutta pohjimmiltaan sama: millainen ulkoinen olemus on tässä yhteiskunnassa ja erilaisissa yhteiskunnallisissa asemassa hyväksyttävä? Saako koulussa käyttää huivia ja kuinka usein hiukset kannattaa leikkauttaa?

Onnistumisen eväitä

Toimintaa suunnitellessa ja toiminnassa mukana ollessa kävi pian ilmi, että yksin päihdetyön tai aikuiskoulutuksen asiantuntemuksella ei tässä asiassa päästä eteenpäin. Poikkiteollinen ja poikkiteollinen lähestymistapa on ainoa mahdollinen. Työssä on alusta asti ollut kyse päihdetyön ja aikuiskoulutuksen asiantuntemuksen yhdistämisestä. Käytännössä on toimittu niin, että opettaja on vastannut teoreettisemmasta opiskelusta ja hänen tukenaan yhteistyöntekijä toiminnallisesta osuudesta ja päihdeettömän kulttuurin tukemisesta. Laaja tukiverkosto AA:n ja yhteistyötahojen kautta tukee opiskelijoiden päihdeettömyyttä elämäntapaa myös opistoyhteisön ulkopuolella. Päihdekuntoutujien rekrytointi ja aktivointi edellyttää luottamuksen herättämistä, johon oman kokemuksen omaavalla työntekijällä on parhaat mahdollisuudet. Rekrytoinnista huolehtii henkilökohtaisin kontaktein yhteistyöntekijä ja vertaisverkosto, jotka osaavat oikean lähestymistavan ja rohkaisevat omalla esimerkillään muita mukaan.

Koulutuksen suorittaneilla oli takanaan eripituisia ”märkiä” ja raittiita jaksoja, mutta yhteistä kaikille oli vahva ”hoitoidentiteetti” eli he olivat nyt sitoutuneet raittiiseen elämäntapaan ja vahvistivat päihdeettömyyttään aktiivisesti mm. AA-ryhmiin osallistuen. Heille opinto-kokonaisuuksien suorittaminen merkitsi perustaitojen oppimisen lisäksi syvällistä tiedostamisprosessia henkilökohtaisista oppimisen esteistä ja oppimisen edellytyksistä sekä monia positiivisia onnistumisen kokemuksia. Opiskelu sisälsi runsaasti toiminnallista osuutta, käytännön työtä opiston puutarhassa, kiinteistönhoidossa ja keittiössä sekä fyysisen kunnon ylläpitoa.

Kokemuksemme mukaan kohderyhmän opiskelun onnistuminen edellyttää toiminnallista lähestymistapaa ja yhdessä tekemistä teoreettisen opiskelun vastapainoksi. Opiskelijan päihdeettömyyden tukena on toimiva yhteistyö oppilaitoksen ja päihdetyön asiantuntijoiden välillä, jonka kehittämiseen RAY:n projektirahoitus on tarjonnut mahdollisuuden. Yhteistyöverkoston asiantuntemusta hyödynnetään puolin ja toisin koulutuksen eri vaiheissa ja osa-alueilla.

Jatkossa tärkeä selvitettävä asia on opiskelijan toimeentulo opintojen aikana – millaisia opiskelun ja kuntoutuksen elementtejä toiminnassa on ja mikä taho toimintaa tulevaisuudessa rahoit-

taa? Tällä hetkellä yhtenä tärkeänä suuntaviiva-opintojen kehittämisen kohteena on rahoitusmallin luominen erityistä tukea tarvitsevien opiskelijaryhmien opiskelun mahdollistamiseksi. Meidän projektissamme vuoden kestäneen työn tuloksena yhteys sosiaaliviranomaisten kanssa on löytymässä ja opiskelijoiden toimeentulon järjestämistä voidaan jo suunnitella yhteistyössä. Käytännön kokemuksia kuunnellen voi viranomaissuunnittelun tuloksena rakentua toimiva oppinnollisen kuntoutuksen rahoitusjärjestelmä.

Kuntoutujat tarvitsevat erityistä tukea kaikissa koulutuksen vaiheissa –opintoihin hakeutumisessa, opintojen aikana ja opintojen jälkeen. Tukea tarvitaan myös oppilaitoksen toiminnan kehittämiseen: opettajat ja muu henkilökunta tarvitsevat tietoa päihteistä ja päihdeongelmien taustoista, jotta osaavat tukea opiskelijan päihteettömyyttä ja huomioida erityistarpeet opetuksen aikana, mutta myös henkisen työsuojelun turvaamiseksi. Päihdeongelman ratkaisu vaatii päihdealan asiantuntemusta, opettajan ei kannata siihen seota. Oman jaksamisen kannalta on kuitenkin tärkeätä saada tietoa esimerkiksi raitistumisen selviytymisprosentteista ja kuntoutumisen dynamiikasta, ettei ota omaksi syykseen entisen opiskelijan ”retkahtamista” tai vaadi liikaa häneltä, joka loistaa akateemisilla taidoillaan, mutta joka toipumisen alkuvaiheessa ensisijaisesti kamppailee edelleen päihdeongelmansa kanssa.

Yleinen ympäristön reaktio on ollut: miten uskallatte ottaa opistolle alkoholisteja? Ettekö pelkää häiriöitä? Meillä on kuitenkin selkeä sääntö: opiskelun ja opistolla elämisen edellytyksenä on raitis elämäntapa opintojen aikana. Ympäristö on turvallinen, yhteistyöntekijän vastuulla on ”pitää silmät auki”, ohjata ja tukea opiskelijoita raittiiseen elämäntapaan ja puuttua tarvittaessa tilanteeseen.

Yhteistyö ja luottamus päihdetyön asiantuntijoihin vakuutti meidät, että päihteettömässä ympäristössä ei helposti ratketa takaisin käyttäjiksi. Jos tarve käy ylivoimaiseksi, ihminen hakeutuu mieluummin sellaiseen ympäristöön, missä päihteet sallitaan ja missä niiden käyttö kuuluu jokapäiväiseen elämään. Vaikka opiskeluaikana ei päihteitä käyttäisikään, opinnot eivät kuitenkaan pysyvästi suojaa ketään päihteiltä – eikä opettaja ole pelastaja. Voimavarat löytyvät aina opiskelijasta itsestään, opettaja voi auttaa löytämään kunkin olemassa olevia taitoja ja lu-

da oppimismahdollisuuksia uusien taitojen ja valmiuksien oppimiseen.

Onnistumisen edellytyksenä on sellaisen riittävän tuen ja eri tahojen työntekijöiden välisen yhteistyön aikaansaaminen, joka varmistaa positiivisten oppimiskokemusten syntymisen. Toisaalta on kysymys organisaation kyvystä huomioida osallistujien elämäntilanne ja oppimistarpeet oikealla tasolla, ettei uusia epäonnistumisia synny ja toisaalta opiskelun on oltava sopivan haasteellista. Organisaation on annettava tilaa ja vapautta henkilökohtaiseen kasvuun, mutta tarjottava oppimisen kohteeksi myös selkeä yhteiskunnallisen toiminnan malli. Työ palkitsee tekijäänsä: opiskelijoiden sosiaalisten taitojen kehittyminen, avautuminen ja opiskelumotivaation herääminen ovat koulutuksen järjestäjän paras palkinto.

”Opiskelu on auttanut löytämään uuden ja oman polun yleensäkin elämässä. Täällä on saanut paljon onnistumisen kokemuksia ja sitä kautta itseluottamusta. Voisi vielä oppia opiskelemaan enemmänkin ja sitä kautta menemään eteenpäin”

”pelotti tulla tänne, kun ajattelin, että se on taas sitä samaa koulua, että istutaan pulpetissa. En pystynyt silloin keskittymään tai olemaan paikallani. Luulin, että en voi oppia enkä pysty opiskelemaan. On ollut hienoa huomata, että osaan kirjoittaa. Voisin vielä opiskella itselle ammatin joskus.”

Lähteet

- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning*. New York: Cambridge University Press
- OPM (2000). Parlamentaarisen aikuiskoulutusryhmän mietintö 3:2000.
- OPM (2004). *Pehmeä on kovaa. Vapaan sivistystyön ohjauksen kehittäminen 2005–2008*.
- STM (2001). *Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintaohjelma 11:2001*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practise. Learning, Meaning and Identity*. Cambridge University Press
- www.setlementtiliitto.fi